

Twente: Groen Technologisch Topcluster

(Aanvraagformulier regiodeal)

Partijen

Twente Board, opgericht in 2014, bestaande uit (triple helix): de ondernemingsorganisatie VNO-NCW Twente, Platform Ondernemend Twente, Industriële Kring Twente (bijna 1.000 leden in zowel de maakindustrie als de toeleverende dienstverlening), Werkgeversvereniging Zorg en Welzijn, Technologiekring Twente (150 kennis- en technologie intensieve bedrijven), Universiteit Twente, Saxion, ROC van Twente, provincie Overijssel en Regio Twente (14 Twentse gemeenten). Verder zijn veel partijen, van binnen en buiten de regio, op projectniveau aan deze aanvraag voor de regiodeal verbonden.

Regio

Deze aanvraag heeft betrekking op Twente, een regio van 14 gemeenten en 627.000 inwoners, met een unieke balans tussen stad en platteland en gunstig gelegen aan de grens met Duitsland. Een gebied met een hoge landschappelijke kwaliteit en een DNA dat van oudsher bepaald is door de maakindustrie vanuit de textiel en metaal. Na de teloorgang van de textielindustrie en de teruggang van de metaalindustrie is veel geïnvesteerd in de ontwikkeling van vakmanschap, kennis en nieuwe technologie. Twente onderscheidt zich vandaag de dag als een ondernemende, kennisrijke en technologische topregio met een focus op hightech. Een proeftuin voor technologische innovaties op het gebied van toekomstgerichte landbouw, slimme zorg, slimme mobiliteit en duurzaamheid. Baanbrekende oplossingen die het verschil maken voor Twente én Nederland.

Opgave

De centrale opgave voor Twente vormen de gevolgen van de 4e industriële revolutie. Twente kenmerkt zich door een grote vertegenwoordiging van kennisintensieve en innovatieve maakindustrie, vooral bestaand uit midden- en kleinbedrijf (mkb) en familiebedrijven. De gevolgen van deze transitie laten zich dan ook vooral hier gelden. Enerzijds biedt het kansen voor de Twentse maakindustrie en het sterke Twentse kenniscluster, bij het slim bedenken en slim maken van slimme producten met wereldwijde maatschappelijke impact. Anderzijds kan het een bedreiging vormen wanneer bedrijven niet voldoende in staat zijn om nieuwe, slimme productieprocessen te implementeren of wanneer onvoldoende talent beschikbaar is of niet bijtijds is bij- of omgeschoold. Deze opgave wordt door alle partners in Twente herkend en staat centraal in de regionale investeringsagenda Agenda voor Twente (2018 – 2022).

INDUSTRIE

In Twente ontwikkelen innovatieve technologische bedrijven, kennisinstellingen en startups revolutionaire toepassingen op het gebied van fotonica, nanotechnologie, nieuwe materialen en productietechnologie, robotica, energievoorziening en -opslag, autonoom transport en biotechnologie. Deze Twentse hightech-oplossingen blijven niet in de laboratoriumfase steken. Ze worden doorontwikkeld tot toepassingen en producten die nationaal en internationaal hun weg vinden. Echter, deze ontwikkelingen gaan niet snel genoeg en moeten verder worden opgeschaald. De toegang tot de juiste kennis en infrastructuur is immers cruciaal voor de toekomst van de maakindustrie. Om implementatie van deze technologische ontwikkelingen te kunnen versnellen, is aanpassing van de maakindustrie nodig. Bedrijven in dit segment moeten meer en beter in staat worden gesteld zich aan te passen aan de verdergaande digitalisering en robotisering. Gezien de relatief grote omvang van de HTSM-sector in Twente (>10% van het totaal aantal vestigingen en >10% van het aantal arbeidsplaatsen; bron: 'HTSM in Twente') en het toenemende belang voor de Nederlandse economie, is betrokkenheid van het Rijk noodzakelijk.

ARBEIDSMARKT

Een succesvolle transitie van de kennisintensieve en innovatieve maakindustrie vraagt om de beschikbaarheid van voldoende geschikt personeel op alle niveaus. Op de Twentse arbeidsmarkt is sprake van een 'mismatch'; vraag en aanbod zijn niet in balans. Uit arbeidsmarktgegevens van het UWV blijkt dat ruim 80% van de geregistreerde werkzoekende mbo'ers in Twente een startkwalificatie heeft voor (mbo-)banen waar weinig vraag naar is. Kortom: een tekort aan mensen met een technische opleiding en een overschot aan mensen zonder technische achtergrond. Er zijn 2.500 'technische' vacatures en dat aantal stijgt (bron: Arbeidsmarktmonitor Twente, 2018). Door deze situatie dreigen

nieuwe ontwikkelingen en business, die van belang zijn voor de Twentse economie, niet of nauwelijks van de grond te komen.

De Twentse economie wordt bovendien dynamischer als gevolg van de flexibilisering, technologisering, digitalisering, robotisering en internationalisering. De veranderingen hebben impact op de arbeidsmarkt en de skills die hiervoor nodig zijn. Functies veranderen en medewerkers zullen voortdurend om-, her- en bijgeschoold moeten worden (Leven Lang Ontwikkelen). Vooral laag- en middelbaar opgeleide vakkrachten, een groep die verhoudingsgewijs groot is in Twente, zijn kwetsbaar op de veranderende Twentse arbeidsmarkt. Deze spanning op de arbeidsmarkt en 'skills mismatch' remmen de ontwikkeling van Twente bij de omschakeling naar Smart Industry (Industrie 4.0), en de economie van Nederland als geheel. Deze problemen lossen op de korte termijn niet vanzelf op.

Twente heeft verder moeite hoger opgeleiden aan te trekken en slaagt er onvoldoende in afgestudeerde technische studenten voor de regio te behouden. Verder staan institutionele belemmeringen een internationaal arbeidsverkeer (met Duitsland) in de weg. Het wegnemen van deze belemmeringen vraagt in veel gevallen internationale aansluiting van geldende en toekomstige wetten en regels. Daarvoor is medewerking van het Rijk en de Länder / Bondsregering nodig.

Investeren in talent, in gouden handen en knappe koppen is nodig voor een inclusieve, flexibele en toekomstbestendige arbeidsmarkt en voor het aantrekken en vasthouden van (inter)nationaal toptalent.

Partijen in Twente hebben de handen ineens geslagen voor een arbeidsmarkt in balans. Financiële en beleidsondersteuning vanuit het Rijk is nodig om deze initiatieven met kracht te versnellen en belemmeringen op de (grensoverschrijdende) arbeidsmarkt te verminderen.

VESTIGINGSKLIMAAT

Een aantrekkelijke toptechnologische regio die in staat is om talent en bedrijven aan te trekken en te binden, vraagt om dynamische en iconische werklocaties en voldoende aanbod van creatieve broedplaatsen. Twente heeft een aantal van deze top-werklocaties: het Hightech Systems Park Twente (omgeving Thales), Technology Base Twente (voormalige vliegbasis Twenthe), XL Businesspark (logistieke hotspot) en Kennispark Twente (innovatiecampus Universiteit Twente). De opgave is om de interactie op en tussen deze locaties te verbeteren, zodat uitwisseling van innovatieve kennis en kruisbestuiving kan plaatsvinden. Met gekoppeld daaraan de aanwezigheid van creatieve broedplaatsen in een inspirerende omgeving, zoals Hazemeyer Hengelo, Connect-U of de Performance Factory Enschede. Een dergelijk ecosysteem stimuleert de verandering van de industrie, is aantrekkelijk voor talent en laat getransformeerde bedrijven floreren. Vanuit de regio wordt hierin fors geïnvesteerd. Rijkbetrokkenheid is gewenst om een aantal aanvullende investeringen te doen, waarmee een unieke (inter)nationale uitstraling mogelijk wordt en de regio talent en bedrijvigheid aan zich weet te binden.

DUURZAAMHEID EN CIRCULAIRE ECONOMIE

De maatschappelijke opgave door de technologische ontwikkelingen gaat samen met de uitdaging om circulaire economie in praktijk te brengen. Twente afvalloos in 2030 en energieneutraal in 2050, dat zijn de opgaven waaraan Twente zich heeft verbonden. Eén van de sectoren waarin dit nadrukkelijk speelt is de landbouw. Deze sector is in Twente verantwoordelijk voor ongeveer twee-derde van het grondgebruik. Twente kent een groot mestoverschot (40%) en de kwaliteit van de bodem neemt af. De urgentie voor circulaire landbouw is daarmee groot. Eenzelfde opgave speelt ook in de – voor Twente kenmerkende – textielindustrie. Een sector die landelijk verantwoordelijk is voor een afvalstroom van 25 kilo textiele vezels per persoon per jaar. De in Twente beschikbare technologische kennis en innovaties dragen bij aan het behalen van deze ambitieuze doelstellingen. De toepassingen die hiervoor worden ontwikkeld zijn niet alleen van belang voor Twente, maar juist ook voor de rest van Nederland en daarbuiten. We spreken hier dan ook van een gezamenlijke opgave van Rijk en regio.

Doel en ambitie

In 2022 heeft Twente de positie als technologische topregio kunnen uitbouwen. De regio staat bekend om haar technologische innovaties die bijdragen aan oplossingen voor maatschappelijke, ecologische en economische vraagstukken. We zijn een regio met een unieke combinatie van stad en platteland die volop benut wordt om nieuwe technologieën te testen en kringlopen te sluiten. Denk aan drones die landbouwgewassen voorzien van exact de juiste hoeveelheid voeding, de inzet van domotica waardoor ouderen langer thuis kunnen wonen, en het duurzaam recycleren van textiel.

Aanpassing aan de innovatieve technologische ontwikkelingen, met name in het mkb, hebben bijgedragen aan een grotere arbeidsparticipatie en meer werkgelegenheid. Twente is een inclusieve samenleving: iedereen doet mee. Mensen zijn hoger opgeleid. Een 'leven lang ontwikkelen' – toekomstbestendige kennis en vaardigheden – is het uitgangspunt. Twente is bekend om haar ecosysteem waar volop ruimte is voor samenwerking tussen partijen in de regio en daarbuiten; ontwikkelingen in Twente stralen af op de hele grensregio (inclusief Duitsland) en de rest van Nederland. De regio is een aantrekkelijke en bruisende vestigingsplaats voor bedrijven en talent.

Twente heeft zich verbonden aan de volgende kwantitatieve doelen, en wil deze met onderliggende impuls uit de regiodeal versneld realiseren:

- economische groei groter dan het Nederlandse gemiddelde, waarbij Twente versneld toegroeit naar het gemiddelde Bruto Regionaal Product (nu: 79%; bron: Twente Index);
- het aandeel 15-75 jarigen dat hoger is opgeleid, is groter of gelijk aan dat in heel Nederland (nu: 25,6% vs. 29,3%; bron Twente Index);
- het aandeel van de bevolking tussen de 15 en 75 jaar in Twente dat werkt is groter of gelijk aan dit aandeel in Nederland (69,4% vs. 70,0%; bron: Twente Index);
- het aandeel BRP geïnvesteerd in regionaal R&D is groter of gelijk aan dit landelijke aandeel binnen het BBP;
- Twente is afvalloos in 2030 en energieneutraal in 2050.

Door bij te dragen aan deze doelen geven we niet alleen een impuls aan de economie van Twente, maar wordt tevens bijgedragen aan:

- een toekomstbestendige en inclusieve arbeidsmarkt;
- een circulaire economie;
- een vitale landbouwsector;
- een goed voorzieningenniveau;
- de unieke balans tussen stad en platteland.

Met de regiodeals Toekomstgerichte Erven en Fotonica (onderdeel Brainport-deal) wordt ook een krachtige bijdrage geleverd aan bovenstaande doelen en ambities. Wij ondersteunen deze deals dan ook van harte.

Voorgestelde aanpak

Binnen het programma van deze regiodeal zijn elf projecten benoemd waar Twente de komende tijd de schouders onder zet, samen met de Rijksoverheid. De projecten zijn geclusterd binnen vier actielijnen, gebaseerd op de Agenda voor Twente:

1. Techniek als motor
2. Arbeidsmarkt en talent
3. Bereikbaarheid en vestigingsklimaat
4. Circulaire economie en duurzaamheid

De Agenda voor Twente is een gezamenlijk regionaal investeringsprogramma, gericht op de sociaal economische structuurversterking van Twente voor de komende vijf jaar met de focus op techniek. De voorgestelde aanpak in deze aanvraag moet gezien worden als een eenmalige impuls en heeft betrekking op een aantal concrete projecten die de komende vier jaar gerealiseerd worden.

Onderstaand een korte beschrijving van de projecten. In 'bijlage 1 – Projectenboek Twente: Groen Technologisch Topcluster is een nadere uitwerking opgenomen.

TECHNIEK ALS MOTOR

Om voorbereid te zijn op de 4^e industriële revolutie, en de Twentse maakindustrie sterk en competitief te houden, is het noodzakelijk dat die zich verder ontwikkelt. De volgende initiatieven zijn gericht op het versnellen van de maatschappelijke en economische impact van deze technologische ontwikkelingen voor Twente en daarbuiten:

- **Advanced Manufacturing Program:** draagt bij aan snelle adaptatie van technologieën en transformatie in de maakindustrie, waaronder herontwerp van het productieproces. Het leidende Europese onderzoeksinstituut Fraunhofer Project Center speelt hierin een centrale rol.

Beoogd resultaat: meer dan 20 innovatieprojecten / minimaal 30 opleidingstrajecten / meer dan 40 betrokken bedrijven (waarvan minimaal 5 internationaal actief) / betrokkenheid van minimaal 4 kennisinstellingen.

Beoogd effect: groei van het cluster van innovatieve technologische bedrijven en startups / groei en acceleratie van investeringen in de technologische infrastructuur in Oost Nederland.

- **PDEng voor Digitale Transformatie en Advanced Manufacturing:** het opleiden en inzetten van technologische ontwerpers die bedrijven helpen bij het creëren van technische oplossingen voor producten, processen en systemen.

Beoogd resultaat: het opleiden van 15 PDEng professionals binnen de clusters digitale transformatie en advanced manufacturing.

Beoogd effect: een extra kennisimpuls en versterkte concurrentiepositie van het regionale hightech bedrijfsleven.

- **TopFit – Citizenlab Oost:** groepen burgers en patiënten onderzoeken de bijdrage van technologische innovaties aan de gezondheid en leefstijl in een Citizenlab.
Beoogd resultaat: ontwikkeling van 3 thematische clusters en 3 citizenlabs / organisatie data-huishouding / ontwikkelen en verzorgen trainingen aan personeel.
Beoogd effect: verbeteren van de gezondheid met behulp van medische technologie en de betrokkenheid van een grote groep burgers.

ARBEIDSMARKT EN TALENT

Voldoende (technisch) talent moet beschikbaar zijn om de kansen, die de 4^e industriële revolutie biedt, ten volle te benutten. In het verleden zijn hiervoor succesvolle programma's opgezet zoals het Techniekpact Twente, sinds 2012 voorloper in Nederland. Daarnaast zet Twente via de volgende projecten extra in op een toekomstbestendige en inclusieve arbeidsmarkt:

- **Twents Fonds voor Vakmanschap:** gericht op een 'leven lang ontwikkelen' voor zowel werkende als werkloze vakmensen (t/m MBO 4 niveau) die een kwetsbare positie hebben op de arbeidsmarkt.
Beoogd resultaat: 6.000 trajecten voor om- en bijscholing.
Beoogd effect: verbetering carrièrekansen in Twente / betere aansluiting vraag en aanbod arbeidsmarkt.
- **Skills Twente:** de oprichting van Houses of Skills waarmee partijen uit de regio de mismatch tussen vraag en aanbod aanpakken in branches waar sprake is van krapte.
Beoogd resultaat: opzet van Twents Huis voor Logistiek en Twents Huis voor Techniek, Bouw en Infra / meer dan 1.000 trajecten per jaar.
Beoogd effect: verkleinen van de mismatch op de arbeidsmarkt en voldoende geschoolde vakmensen.
- **Talent Halen, Opleiden en Houden:** gericht op het aantrekken van (internationaal) talent en pionierende ondernemers via stages, afstuderen, het verstrekken van beurzen, het beter benutten van het alumni-netwerk en een uitstekende verbinding met het regionale bedrijfsleven.
Beoogd resultaat: 5 business communities (incl. 3 labs- of onderzoeksfaciliteiten) / jaarlijks stijgend aantal studenten en bedrijven binden aan Twente / functionerend alumninetwerk / kennismakingsevents tussen technische studenten en bedrijven uit de regio.
Beoogd effect: Een aantrekkelijke regio voor talent en pionierende ondernemers gericht op beschikbaarheid van banen en personeel.
- **Leonardo:** oprichting van een nevenvestiging van de Twentse bacheloropleiding Mechanical Engineering in Amsterdam. Waarbij hooggekwalificeerde ingenieurs aan de regio Twente worden gebonden door ze een deel van de studietijd in Twente te laten doorbrengen.
Beoogd resultaat: nevenvestiging van de bacheloropleiding Mechanical Engineering in Amsterdam.
Beoogd effect: Vergroten concurrentiekracht en innoverend vermogen van Nederland en Twente / betere match tussen arbeidspotentieel Amsterdam en marktvraag Twente.

BEREIKBAARHEID EN VESTIGINGSKLIMAAT

Twente moet aantrekkelijk zijn voor startups met internationale potentie en (inter-)nationale bedrijven. Daaraan dragen bij:

- **Gebiedsontwikkeling en Bereikbaarheid Topwerklocaties:** het bieden van een openbare ruimte die open innovatie en interactie stimuleert door het (revolverend) transformeren van

incourant vastgoed en het ontwikkelen van nieuw vastgoed. Verbetering van de bereikbaarheid van en tussen de locaties via slimme mobiliteitstoepassingen. Beoogd resultaat: realiseren iconisch vastgoed en (gedeelde) voorzieningen / uitbreiding en verduurzaming regionale laad- en losfaciliteiten / Smart Mobility oplossingen. Beoogd effect: stimuleren open innovatie en nieuwe bedrijvigheid door middel van fysieke nabijheid van toplocaties.

- **Creatieve Broedplaatsen:** het ontwikkelen van een programma voor de ondersteuning van broedplaatsen ten behoeve van talentontwikkeling. Beoogd resultaat: het mogelijk maken van 10 creatieve broedplaatsen / programma's ontwikkelen op voor Twente relevante thema's, zoals Game cultuur en Maak cultuur. Beoogd effect: creatieve aantrekkelijke regio voor talent en bedrijvigheid, wat zorgt voor innovatie en groei van werkgelegenheid.

CIRCULAIRE ECONOMIE EN DUURZAAMHEID

Met het ondertekenen van het Grondstoffenakkoord hebben partners in Overijssel zich gecommitteerd aan ambitieuze doelstellingen. Aan oplossingen wordt gewerkt door:

- **Circulaire Textiel door Chemische en Mechanische Recycling:** De ontwikkeling van een circulaire textielketen waarmee de milieu-impact van textielrecycling wordt verminderd. Dit project maakt tevens onderdeel uit van de Regiodeal Circulaire Regio (penvoerder: Cleantech Regio). Beoogd resultaat: honderden extra arbeidsplaatsen / verdubbeling inzameling textiel / hoogwaardig hergebruik van textielafval. Beoogd effect: verduurzaming regio / verbeteren kennispositie Twente / groei werkgelegenheid (inclusief mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt).
- **Mineral Valley Twente:** samenwerking om te komen tot een gezonde, vruchtbare bodem en zo bij te dragen aan een circulaire en klimaat neutrale samenleving. Beoogd resultaat: opzetten 17 proeftuinen / Toekomstvisie Landbouw in 2030 / vanaf 2025 twee-derde van eiwitimport voor veevoer vervangen door regionale producten / in 2040 sluitende regionale voedselproductieketen in melkveehouderij / nieuwe kennis over bodem en meststoffen. Beoogd effect: de landbouw circulair en toekomstbestendig maken en een bijdrage leveren aan de oplossing van het energie- en klimaatvraagstuk / bijdrage aan werkgelegenheid.

Met dit pakket draagt de regio onder andere bij aan de volgende ambities uit het Rijksbeleid en het Regeerakkoord 'Vertrouwen in de Toekomst':

- Een Leven Lang Ontwikkelen (via: Twents Fonds voor Vakmanschap, Skills Twente en Talent Halen, Opleiden en Houden);
- Het Rijksbrede programma Circulaire Economie en de nationale transitieagenda's uit het Grondstoffenakkoord (via: Mineral Valley Twente en Circulaire Textiel);
- Grensoverschrijdende Samenwerking (via: Advanced Manufacturing Program, Talent Halen, Opleiden en Houden, Skills Twente);
- Smart Industry (via: Advanced Manufacturing Program, PDEng voor Digitale Transformatie en Advanced Manufacturing, TopFit Citizenlab Oost, Topwerklocaties);
- Nederland Kennisland (via de actielijnen 1 en 2 van deze regiodeal);
- Ambities op het gebied van Zorg (via: TopFit);
- Rijkscultuurbeleid met Enschede als regionale aanjager (via: Creatieve Broedplaatsen).

Doelgroep

De beschreven aanpak is gericht op onder andere de volgende doelgroepen:

- De kennisintensieve en innovatieve maakindustrie in en rondom Twente voorbereid op industrie 4.0;
- Zorgbehoevenden en de zorgsector slimmer laten functioneren via TopFit;
- Talenten uit binnen- en buitenland aantrekken;
- Werkenden zijn voorbereid op de toekomstige arbeidsmarkt door leven lang ontwikkelen;
- Niet-werkenden en mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt krijgen makkelijker toegang tot de arbeidsmarkt via scholing;

- Innovatieve bedrijven en talent aantrekken via aantrekkelijke topwerklocaties en creatieve broedplaatsen;
- Landbouwsector en textielcluster voorbereiden op circulaire economie.

Bij de totstandkoming van de Agenda voor Twente is een groot aantal maatschappelijke partners betrokken. Ze zijn geraadpleegd via gemeenteraden, ondernemersverenigingen, openbare bijeenkomsten en individuele gesprekken. De aanpak uit deze aanvraag wordt breed gedragen.

Inzet en (co-)financiering

Met het maatregelenpakket is een investering van € 172 miljoen gemoeid in de komende 4 jaar. Partijen hebben de ambitie om met dit pakket de opgave, zoals weergegeven in de vier actielijnen, effectief aan te kunnen pakken. We vragen het Rijk in het kader van de Regio Envelop een bijdrage van € 38 miljoen. Met deze bijdrage realiseert het Rijk een investering die niet alleen het belang van Twente en aangrenzende regio's dient, maar ook bijdraagt aan het realiseren van de Rijksdoelstellingen. De investeringen worden gedekt door private en publieke partijen. Het bedrijfsleven zal met meer dan € 66 miljoen een forse bijdrage leveren, net als het onderwijs met ruim € 14 miljoen. Met de Agenda voor Twente is een samenwerkingsagenda gerealiseerd, waarin de Twentse partijen gezamenlijk investeren in de economische ontwikkeling van de regio. De Twentse gemeenten investeren de komende vijf jaren € 25 miljoen in de vier actielijnen. Een deel van het projectengeld van € 12,5 miljoen binnen de Agenda voor Twente is beschikbaar voor de regiodeal. De Provincie Overijssel heeft zich gecommitteerd aan een bijdrage tot € 20 miljoen als extra impuls voor dit maatregelenpakket. Dit onder voorwaarde van de gevraagde Rijksbijdrage. Voor een nadere specificering van de totale begroting zie bijlage 2.

Structureel karakter

Twente kent een lange traditie van samenwerking tussen private partijen, kennisinstellingen en overheden (triple helix). Onder andere met de Agenda van Twente (2007-2017) en de Agenda voor Twente (2018-2022). Met deze regiodeal zetten we in op een doorontwikkeling van de bestaande aanpak, met nadrukkelijke betrokkenheid vanuit het Rijk. Deze vernieuwende aanpak helpt de regio met de noodzakelijke versnelling en versterking. Bij gebleken succes wordt deze aanpak na 2022 voortgezet. Binnen de verschillende projecten is rekening gehouden met het tijdelijke karakter van deze regiodeal. Inzet is om deze ook zonder bijdrage uit de Regio Envelop te continueren na 2022.

Governance

Voor de governance (sturing, monitoring en verantwoordelijkheid) van de regiodeal wordt gebruik gemaakt van de reeds bestaande structuren van de Agenda voor Twente, waardoor ook de beleidsmatige verbinding is gewaarborgd:

- de sturing gebeurt door de partijen uit de Twente Board, waarin alle bij deze regiodeal betrokken partijen zijn vertegenwoordigd;
- het programmamanagement en ondersteunende taken liggen bij Regio Twente, waarmee synergie met de uitvoering van de Agenda voor Twente automatisch is gerealiseerd;
- de monitoring gebeurt door Kennispunt Twente op basis van onderlinge afspraken tussen Rijk en regio.

Bijlagen

Bijlage 1: Projectenboek Twente: Groen Technologisch Topcluster

Bijlage 2: Begrotingsoverzicht Twente

Bijlage 3: Infographic Twente